

VYTOLIO RAUDOS AUTORIAUS MIRTIES SUKAKTĮ MININT

Kas Grikonams Odisseja su Ilijada, Rimijonams Enejida, Zidams senasis testamentas, krikszczionims naujasis testamentas – tai mums, kaip Lietuviams, szita giesme Witolorauda...¹

Dėl žinomų istorinių aplinkybių lenkėjant mūsų bajoriškajai visuomenei, lenkų kalba buvo tapusi senojoje Lietuvoje kultūros kalba. Tačiau tam tikras lietuviškas patriotizmas neužblėso. Nestigo, pvz., ir rašytojų, kurie kad ir lenkiškuose savo veikaluose reiškė nemeluotą prisirišimą prie savo tėvynės Lietuvos, nuoširdžiai jos ilgėjosi netekę, su šilta meile vaizdavo jos gamtą ir jos žmonių gyvenimą, gėrėjosi didinga Lietuvos istorija, idealizavo lietuvių liaudį ir aukštai kėlė jos dainų grožį, net ir apie lietuvių kalbą, nors jos dažnai nekiek temokėdami, pasisakydavo su aiškia simpatija. Todėl nenuostabu, kad atgimstančios Lietuvos veikėjai žavėjosi ir net stiprino savo tautinį nusistatymą jų – tokio Adomo Mickevičiaus, Teodoro Narbuto, Liudo Kondratavičiaus-Syrokomlės ir kt. – raštais. Anot Jono Šliūpo, „tie tai vyrai, būdami bajorais, sulenkėjusiais lietuviais, jautė lietuviškai ir mislijo, norint rašė lenkiškai“². Šių vyrų tarpe vieną iš pirmųjų vietų užima Juozas Ignas Kraševskis (1812–1887), nuo kurio mirties [šiu, t. y. 1947] m. kovo 19 d. suėjo 60 metų. Apie jį rašė Petras Vileišis:

Patys lenkai sako, kad Kraševskis tik per atsitikimą Varšuvoj užgimė, o tikra jo vieta gimtinės – Lietuva turėjo būti, kurioje jis jaunystę praleido, mokinosi ir į vyrą išaugo. Tai taip pat, norint sulenkuotas, bet visgi lietuvis buvo, nes kas gi kitas „Vytolio raudą“ ir kas „Kunigą“ būtų galėjęs parašyti?³

Žinoma, būtų netikslu ir neteisinga nusavinti iš lenkų Kraševskį, kurs gausia ir įvairia rašto veikla turėjo savo laiku nepaprastai didelės reikšmės lenkų visuomenei. Tiesa, nebuvo tai koks genijus, nustatęs naujas literatūrines sroves ar kuriąs tautai idealus ir valingai ją kreipiąs naujais keliais. Jis buvo visų pirma reikšmingas tuo, kad glaudžiai suaugo su visuomene, atspėjo jos reikalus ir stengėsi ją pačią kelti morališkai, atskleisti jos ydas, kelti kultūrinius interesus, lyginti luominius nesklandumus, rodyti krikščioniškos meilės idealus.

Labiausiai mus stebina Kraševskis savo nepaprastu darbštumu ir raštų gausumu, viršydamas tuo atžvilgiu pasaulinėje literatūroje išgarsėjusius ispanų dramaturgą Lope de Vega ir prancūzų populiarią romanistą Dumas (Diumą). Gražiu vieno kritiko pasakymu, Kraševskis esąs daugiau prirašęs, kaip gal ne vienas kitas literatas per visą savo amžių perskaitęs. Antai bibliografiškai priskaičiuoja 395 Kraševskio veikalus, sudarančius 641 tomą. Be to, dar daugybė jo atskirų straipsnių ir didesnių rašinių buvo išbarstyta periodikoje. Vienu apysakų jis yra prirašęs 232. Betgi Kraševskis buvo ne tik apysakininkas ir poetas. Jis dar buvo ir labai gausus literatūros kritikas bei recenzentas, akylas publicistas, kruopštus archyvų knisėjas ir istorikas, ir etnografas, ir vertėjas, ir literatūros veikalų leidėjas, ir žinomo laikraščio bei žurnalo redaktorius... Dar reikia priminti ir jo gausią privačią korespondenciją. Antai Krokuvos universiteto bibliotekos rankraščių skyriuje yra 101 storokas tomas laiškų, kuriuos net keli tūkstančiai asmenų yra rašę Kraševskiui, kurs visiems patsai atsakinėjo.

Kraševskio darbingumas buvo tiesiog neįtikimas. Net ir blogiausios gyvenimo sąlygos jo nepalauždavo. Antai 1883 m., taigi jau 70 metų amžiaus sulaukęs, Kraševskis, kurs po 1863 m. sukilimo turėjo išvykti iš savo krašto ir gyveno Drezdene, buvo vokiečių valdžios apkaltintas šnipinėjimu ir nuteistas kalėti. Dar tebetardomas kalėjime per 17 dienų parašė dviejų tomų apysaką, kitą pradėjo, o be to, išvertė dar penkias romėnų rašytojo Plauto komedijas. Metus išsėdėjęs kalėjime, nors ir labai sunykęs sveikata, Kraševskis parašė vienuolika apysakų.

Nenagrinėdami visos gaustos Kraševskio kūrybos, kuri žymiąja dalimi lenkų raštijos istorijai tėra

įdomi, turime iškelti bent svarbiausius jo veikalus, skirtus Lietuvai. Kilęs iš Gardino srityje įsikūrusių mozūrų bajorų giminės, studijavęs Vilniaus universitete, tik nespėjęs jo baigti dėl uždarymo, o paskui kelerius metus gyvenęs Lietuvos gudų krašte, Kraševskis buvo su Lietuvos gyvenimu artimai suaugęs ir tik vėliau, iš Lietuvos išsikėlęs, nuo jos reikalų ilgai neišėmė toli.

Senojo Vilniaus universiteto laikais pasireiškęs ir vis stiprėjęs domėjimasis Lietuvos istorija pagavo ir buvusį to universiteto auklėtinį Kraševskį. Dar Vilniuje tebegyvendamas pradėjęs uoliai knaisiotis miesto ir vienuolynų archyvuose ir, surinkęs daug medžiagos, davė Kraševskis savo mylimam Vilniui gražią dovaną – vertingą keturių tomų Vilniaus istorijos ligi 1750 metų veikalą (1840–1842), kurio pirmąjį jau išspausdintą (1838) tomą, kritikos supeiktą, autorius sunaikino ir iš naujo parašė.

Pamilęs Lietuvos kraštą ir įsigilinęs į jos istoriją, Kraševskis davė dar reikšmingesnį mūsų visuomenei veikalą *Litwa* (Lietuva, 1847–1850), kurio pirmajame tome yra žinių apie lietuvių kalbą, mitologiją, senovės gyvenimo būdą, papročius, dainas, padavimus, o antrasis pasakojo Lietuvos istoriją ligi Vytauto; šiam Kraševskis skyrė visą knygą *Lietuva Vytauto metu* (1850). Šie mėgstamo rašytojo lengva plunksna su poetiniu polėkiu parašyti veikalai populiarino Lietuvos istoriją mūsų plačiojoje visuomenėje, kuriai devyniatomis Narbuto istorijos veikalas buvo per stambus ir per sunkus. Kraševskio *Lietuva* buvo anuo laiku lyg savotiška enciklopedija žinių apie Lietuvą, davusi galimybės mūsų aplenkėjusiai šviesuomenei geriau pažinti lietuvių tautą; ir ne tik pažinti, bet ir labiau ją ir jos liaudies kultūrą vertinti, o dažnai net ir pamilti, užsikrėtus ta aiškia simpatija lietuvybei, kuri tryško iš Kraševskio veikalo. Štai, pvz., pagrindiniai lietuvių tautinio charakterio bruožai, anot Kraševskio, yra „stipriai išsivystęs religinis jausmas, gilus nuosaikumas, prisirišimas prie savosios žemės, papročiu kaip ir pas slavus virtęs vaišingumas, didesnis betgi kaip pas slavus papročių skaistumas, ypač dainose pasireiškęs švelnumas, didelė šeimos meilė“. Kad lietuvių tauta senovėje anaipol nebuvo žiauri, kaip ją neteisingai vaizduoja kai kurie kronikininkai, rodančios, anot Kraševskio, jau ir lietuvių dainos, kur visai nėra tos karingos dvasios ar kraujo pamėgimo kaip senųjų germanų giesmėse. Naudodamasis žinomuoju Rėzos dainų rinkiniu, Kraševskis plačiai ir su dideliu susižavėjimu rašė apie lietuvių dainas, norėdamas mūsų šviesuomenei parodyti nuostabų jų grožį. Aukštino jis, kaip ir kiti ano meto Lietuvos mylėtojai, ir lietuvių kalbą, kuri esanti, anot jo, „labai graži, turtinga ir senoviška“, tuo neabejotinai mokydamas mūsų bajoriją labiau vertinti jos paniekintąją „mužikų“ kalbą. Jau ir anksčiau viename savo straipsnyje buvo Kraševskis pareiškęs viltį, kad Lietuva susilauksianti poeto, kurs jau Donelaičio kalba uždainuosiąs apie Lietuvą (*Studja literackie*, 1842).

Taigi Kraševskio veikalas kėlė ir stiprino aplenkėtos visuomenės laikus patriotinius jausmus. Antai Lietuvos istorijos apysakų autorė žemaičių bajorė Stanislava Medekšaitė-Paškevičienė savo atsiminimuose rašė, kad ji skaičiusi Kraševskio *Litwa* su užsidegimu: „Tai atvėrė man akis ir parodė, kas esu. Su pasididžiavimu pakėliau galvą dėkodama Dievui, kad esu letuvaitė, kilusi iš kilnios Gediminų giminės.“⁴

Taip pamėgęs Lietuvos praeitį, Kraševskis ją piešia ir savo poezijos veikaluose. Be kelių smulkesnių istorinių giesmių, ypač išgarsėjo jo *Anafielas* (tuo keistu vardu neva vadinęsis, anot Narbuto, lietuvių mitologijoje paslaptingasis vėlių kalnas), kurį sudarė trys eilėmis rašyti veikalai: *Vytolio rauda* (lenkiškame originale paliktas lietuviškas vardas: *Witolorauda*; 1840), *Mindaugas* (1842) ir *Vytauto kovos* (1844).

Lietuvos visuomenėje ypač išpopuliarėjo *Vytolio rauda* – poema apie padavimų pusdievio Vytolio žygius ir legendinę lietuvių tautos pradžią. Kad istoriškai ir visai neteisingos, bet užtat nepaprastai turtingos ir poetiškai įdomios lietuvių mitologijos vaizdai, gausios įterptos dainos, raudos, padavimai (pvz., pasaka apie Eglę, žalčių karalienę) žavėjo lietuvių skaitytoją. Mūsų entuziastingasis tautosakininkas kun. Liudas Jucevičius rašė (1841) Kraševskiui:

Tave Lietuvoje už tą poemą net į padanges kelia, taip neapsakomai ji patiko. Su koku susidomėjimu, su koku džiaugsmu ją visi pas mus skaito, nelengvai tegalėsi įsivaizduoti. Galbūt Valuinėje [ten tuo laiku gyveno Kraševskis] ji buvo šaltai, abejingai sutikta: nenuostabu, juk tai ne valuniškas dalykas. Bet Lietuvoje visai kas kita. Čia Vytolio rauda tapo populiariu veikalu; čia net tie, kurie, be kalendoriaus, nieko gyvenime neskaitė, dabar žavėte žavisi Tavo poema.

Kitame laiške piktai net asilais subaręs tuos, anot jo, senos datos žmones, ypač iš kunigų tarpo, kurie apgailestauja, kad poemos turinys esąs mažos reikšmės, Jucevičius užtikrina Kraševskį, kad žmonės su šio amžiaus sąvokomis, lietuviai „su entuziazmu apie Tamstos veikalą kalba kaip apie tikrai tautinį kūrinį“. Dar ir vėliau vienas iš *Aušros* kūrėjų Jurgis Mikšas, recenzuodamas Andriaus Vištaliaus lietuvišką *Vytolio raudos* vertimą, poemos reikšmę lietuviams entuziastiškai gretino su Homero epų reikšme graikams ir Naujojo Testamento reikšme krikščionims. Mikšas linki, kad toji poema „atšalusiuose Lietuvos vaikuose uždegtų meilę dėlei mūsų garbingosios praeitinės [=praeities]. [...] Nei vienos kitos knygos nebūtų, rasi, tokios vertos rasti Lietuvoj meilingas širdis ir priimamos būti in kerčią lyg koks mylimas svečias kaip ši Vytolio rauda“⁵.

Populiari buvo ir Vytauto kovų poema, kuria Kraševskis pareiškė savo didelę pagarbą ir tikrą nuostabą galingai Vytauto asmenybei. Jau ir anksčiau viename straipsnyje⁶ Kraševskis Vytautą kėlė į milžinus, prilygstančius homeriškojo pasaulio didvyriams. Toliau ten rašė:

Jeigu kada lietuviška epopėja galės būti parašyta, Vytautas turi joje karaliauti, be jo nėra lietuviškos epopėjos. [...] Jis turi viską, kas dera didvyriui: galingą mintį, tvirtą ranką, stiprią širdį, didžią savigarbą. [...] Jo gyvenimas, jo kovos net ir jo išdavystės, – kas tai per paveikslai!.. Yra tai epopėja, drama, yra tai istorija ir romanas; tos kelios dešimtys jo gyvenimo metų yra neišbaigiama medžiaga poetams.

Suprantama tad, kad ir Vytauto kovos turėjo kaitinti patriotinius savąja istorija besididžiuojančio lietuvių jausmus. Itin jam turėjo būti mielas tas ryžtingas Lietuvos savarankiškumo ir galybės troškimas, kurį reiškė poemoje jau mirties patalė beguljis Vytautas, kai lenkai sutrukdė jam karūnotis Lietuvos karaliumi. Vytautas įspūdingai pranašauja: jis norėjęs padaryti Lietuvą laisvą ir galingą, o dabar regįs, kaip lenkų siurbėlė, prikibusi prie Lietuvos kūno, iščiulpsianti tėvų papročius, tikėjimą, kalbą, ir likianti Lietuva supančiota, sužeista, bejėgė.

Žuvusios didžios mūsų praeities pasiilgimas poemoje suskamba tiesiog *Aušros* tonais. Štai, pvz., pati *Vytauto kovų* pradžia: „Ko aš klaidžioju dvasia po gimtąją žemę, kapus kasinėdamas, ir ieškau juose užgesusio gyvenimo...“ Vėl kitoje poemos vietoje vaidila žiūri į Šventaragio slėnį Vilniuje, „kur miega senų didžiaviryių kaulai“ (įdomu, kad lenkiškame tekste paliktas lietuviškas žodis: *Kosci starych didziawirów*). Gyvai prisimeni Maironio norą prikelti nors vieną senelį iš kapų milžinų arba Maironio tėviškės peizažą, kur apleistos pilys griūva ir kur milžinų kaulai pūva; o net ir Baranausko ketinimą: „Prikelsiu senobę iš amžino miego, atgaivinsiu drąsius kaulus iš senelių kapo, atgys didžiaviryiai iš milžinų vaislės...“

Ilgainiui nutolęs nuo Lietuvos, Kraševskis į amžiaus galą duoda gražią Lietuvos istorijos apysaką *Kunigas* (1881), vaizduojančią garsų Pilėnų gynimą, kurį jau anksčiau buvo apdainavęs Liudas Kondratavičius. Kraševskio *Kunigas* davė medžiagą daug kartų vaidintai Marcelino Šikšnio-Šiaulėniškio patriotinei dramai *Pilėnų kunigaikštis*.

Kraševskis ne tik žavėjo mūsų patriotus savo veikalais, bet ne vienas rašytojas su juo ir asmeninį kontaktą palaikė. Pvz., apie 1840 m. su juo korespondavo Liudas Jucevičius; apie 1860 m. su juo susirašinėjo mūsų liaudies švietėjas Mikalojus Akelaitis, susilaukęs Kraševskio pritarimo savo darbui ir paramos; apie 1880 m. su juo buvo susiartinęs Andrius Vištalius, kurio lietuviškąjį *Vytolio raudos* vertimą Kraševskis išspausdino Drezdene savo lėšomis (1881). Kraševskis netgi raginęs Vištalių, vieną iš *Aušros* iniciatorių, leisti lietuvišką laikraštį. Kraševskio rodomas lietuviams palankumas stiprino aušrininkams mintį, kad ir lietuviai susilauksią tokio masto savo poeto:

Argi nekelsis iš brolių mūsų
(Kaip tar' Krašiauskis, kaimynas mūsų)
Kurs Duonelaičio šneka prakalbtų...⁷

IŠNAŠOS

¹ *Aušra*, 1883, nr. 1, p. 18.

² *Aušra*, 1884, nr. 1/3, p. 70.

³ *Varpas*, 1892, nr. 3, p. 34–35.

⁴ *Litwa*, 1911, nr. 16, p. 237.

⁵ *Aušra*, 1883, nr. 1, p. 19.

⁶ „O historyi Litwy”, *Tygodnik Petersburgski*, 1838, nr. 19, p. 103.

⁷ *Aušra*, 1884, nr. 7–8, p. 240.

Vincas Maciūnas, *Rinktiniai raštai: senoji Lietuvos literatūra, XIV knyga*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, Vilnius, 2003, p. 256–259.